

MICROTAPONÍMIA D'UN MONESTIR. EL MONESTIR DE SANTA ELISABET DE MONGES JERÒNIMES, DE CIUTAT

Josep Estelrich i Costa

XIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Sant Joan, 1999

El monestir de Santa Elisabet es troba a l'extrem oriental del barri de la Calatrava de la ciutat de Mallorca. Va ser des de 1336 convent de «Dones de la Terça Regla de Sant Francesc» —anomenades popularment *terceroles*— i des de l'any 1485, monestir de monges de l'Orde de Sant Jeroni. És un recinte clos, aïllat per les altes parets que l'envolten i el mantenen en un aire de soledat i silenci, enmig de la bullícia d'una ciutat cosmopolita.

Al llarg dels segles, la comunitat de monges ha anat donant nom als diversos espais i elements del casal, i ha forjat una *microtoponímia* d'ús intern que els ha servit per identificar cada racó del monestir. Una petita part d'aquests «microtopònims» ha restat fossilitzada en la documentació de l'arxiu monàstic; uns altres, malgrat siguin ja documentats en els s. XIV i XV, es mantenen encara ben vius en la tradició oral.

El monestir ha estat designat amb diverses variants. L'han anomenat:

- *Casa de les Dones de la Penitència* (1340)
- *Casa de les Beguines de la Tercera Regla* (1363)
- *Monestir de la Terça Regla* (1377)
- *Monestir de Sant Hierònim* (1486)
- *Monestir de Sant Jeroni i Santa Elisabet* (1515) i
- *La Casa de Sant Jeroni* (1544)

Però la titular del monestir és santa Elisabet, i per això el seu nom correcte és

- *Monestir de Santa Elisabet* (1424).

En canvi, el titular de l'església és sant Jeroni, i el nom propi d'aquesta és

- *Església de Sant Jeroni*.

El perímetre del monestir és un rectangle que ocupa gairebé tota una illa, documentada en un llibre de talles com

- *L' Illa de la Terça Regla* (1479).

Les parets que el tanquen tenen cada una el seu nom propi:

- *Tàpia del Capítol Vell* (1612), en el carrer Porta de Mar,
- *Tàpia de l'Hort* (1576) o *Tàpia de Santa Fe* (1657), en el carrer Església de Santa Fe,
- *Tàpia de la Murada* (1645), que és una part de la murada sarraïna d'abans de la Conquesta, a la plaça Porta del Camp, i
- *Tàpia de l'Obra* (1630) construïda a costes de la fortificació de les murades de la ciutat, en el carrer Antoni Planas i Franc.

El monestir posseïa davant la Porta del Camp un tros de terra anomenat

— *El Camp de lo Fossar dels Moros* (1521).

Entre el carrer i la clausura monàstica hi ha la porteria, un àmbit de comunicació entre el monestir i l'exterior, on es troben dos topònims:

— *Es Clot des Torn*. Petita dependència per a la *tornera* (1665), la monja que atén al torn, i

— *Entreportes*, un espai entre la porta reglar i una segona porta que comunica amb l'interior del monestir, per entrar o treure farcells i mercaderies voluminoses.

Dos espais de l'església reberen un nom peculiar:

— *El Combregador* (1663), una capella adossada al temple, amb una finestra reixada que dona dins l'església, on les monges, en temps passats, rebien la comunió, i

— *L'Oratori* (1630), anomenat també *Sa Grasa*, una tribuna sobre les capelles de l'església, destinada a la pregària personal de les monges; comunica amb l'església per una finestra rectangular amb reixa, o *grasa*, d'on deriva el seu segon nom.

Cal mencionar algunes peces del monestir per la curiositat de la seva designació:

— *La Casa del Capítol* (1512), o simplement *el Capítol* (1540), que és la sala capitular, destruïda l'any 1937 en un bombardeig de la Guerra Civil,

— *La Sala de Labor* (1896), on es reuneixen les monges per al treball manual comunitari,

— La Casa de les Novícies (1519), o *Noviciat* (1686), recinte on habiten les novícies durant el temps de formació,

— *El Dormidor per les Malaltes* (1540), o infermeria,

— *La Casa de la Cuina* (1553),

— *La Dispensa* (1722), o rebost,

— *El Pastorador* (1547), o *La Casa del Pa* (1700),

— *Ses Piques*, un porxo-rentador, com els que hi ha a molts de pobles; el nom li ve de les moltes piques que té, alguna de grans dimensions,

— *La Casa de la Bugada* (1539), o *La Bugaderia*, un recinte amb la foganya, la caldera i tres cossis encastats,

— *La Roberia* (1722), sala amb armaris per guardar tota la roba de la comunitat,

— *La Butiga del Forment* (1590), o *La Casa del Blat* (1584), magatzem per al blat, del qual cada estiu feien provisió per a tot l'any,

— *La Casa de les Olives* (1644), per a les alfàbies d'olives adobades,

— *La Casa dels Ciris* (1544), magatzem per a la cera que empraven a l'església, o per la il·luminació del monestir, i

— *Sa Costura* (1856), on durant un temps, per exigència del govern, les monges feren escola de primeres lletres.

L'allotjament personal de cada monja és la cel·la. Són petits apartaments, amb saleta-alcova, terradet i una cuineta, anomenada

— *L'Auberjó* (cita de l'Arxiduc). Cada cel·la té un pis superior anomenat

— *L'Altet*, que és una cambra d'oració i treball, comunicada interiorment amb el pis inferior per una escala de caragol. Les cel·les s'identifiquen pel nom de la usuària: *Ca sor Maria*, *Ca sor Paula*, *Ca sor Teresa*...

Algunes cel·les tenen un nom singular:

- *Los Aposentos de la Mare Priora* (1646), una cel·la més espaiosa que les ordinàries, habitada per la priora; fa temps que fou eliminada,
- *Ca ses Suredes*, o també
- *La Cel·la Gran* (cita de l'Arxiduc), construcció de planta baixa i dos pisos, amb dues cel·les amples, edificades amb béns patrimonials per les monges sor Anna Maria i sor Constança Sureda, de la família dels «*Suredes del Pla del Carme*»; la planta baixa està dividida en petits compartiments, anomenats
- *Ses Casetes*, i
- *La Cel·la del Confés*. Cambra que, quan hi havia una monja en agonia, era ocupada per un capellà que l'assistia fins a la darrera hora.

Les cel·les es troben agrupades en recintes que anomenen *dormidors*. Cada un té un nom propi que l'identifica:

- *El Dormidor Vell* (1588), el dormidor de la primera comunitat de terceroles que, essent aleshores l'únic, devien anomenar-lo simplement el *dormidor*.
- *El Dormidor Nou* (1529), el segon que es va construir en el monestir,
- *El Dormidor de l'Obra* (1630), o *Dormidor de la Murada* (1635), el més gran del monestir, que fou edificat quan es construïen les murades de la ciutat, en un trast que era part de l'hort del Temple; les monges el compraren al rei Felip III, per 1.000 reials castellans, i
- *El Dormidor Petit*, o *El Dormidoret* (cita de l'Arxiduc).

Hi ha un porxo amb un nom particular:

- *El Porxo del Rei* (1647), edificat amb la quantitat de 300 ducats, que va rebre la comunitat l'any 1584, la meitat del procurador reial de Felip II i l'altra meitat de la Universitat de la Ciutat i Regne, com a indemnització per una adoberia propietat del monestir enderrocada per la construcció de les murades.

En el porxo de l'església, a la paret que sosté la teulada, a la part de la placeta de Sant Jeroni hi ha uns finestrons amb gelosies, anomenats

- *Els Aguaitadors* (1647).

Mereixen ser mencionats alguns altres elements de l'estructura del monestir:

- *El Carreró de Santa Fe* (1420), un antic carreró, al costat de l'església de Santa Fe, donat al monestir pel rei Alfons el Magnànim; encara es pot identificar, i s'hi troba la façana d'una casa medieval amb el portal d'entrada,
- *Les Naies* (1543) [«NAIA. Passadís porticat» (DCVB)], són el pis superior de la clasta, que per dos costats era porticat; fa una cinquantena d'anys el tancaren amb paret i finestres; la comunitat manté viu el topònim.

Són documentades dues naies singulars més:

- *La Naia Nova* (1555) i
- *La Naia del Sant Crucifici* (1610).
- *La Placeta del Cor* (1555), ample espai empedrat, davant l'entrada del cor,
- *Sa Finestra Trencada*, gran finestra interior entre les Naies i la placeta del Cor, finestra que sembla feta per donar llum a la placeta; ignoram el significat del «topònim», i
- *La Finestra de la Creu* (1654), sense identificar.

Tres cisternes porten un nom identificador:

- *La Cisterna Gran* (1573), a l'hort del Noviciat, feta a despeses del canonge Cristòfol Fiol,
- *La Cisterna del Dormidor de l'Obra* (1667), situada davall el dormidor de l'Obra, amb un coll obert a la part superior, en el mateix dormidor, i
- *Sa Cisterna*, o *Sa Cisterna des Corral*, que es troba a ses Casetes, davall les cel·les de les Suredes; se'n pot treure aigua des de les cuines d'ambdues cel·les.

El monestir té dos horts per al treball i l'esbargiment de les monges, horts que, enmig de la gran ciutat, donen també acolliment a diverses espècies d'ocells, entre els quals destaquen algunes colles de mèrleres que a la primavera hi fan els nius i, a la matinada i a la vesprada, alegren el monestir amb les seves corrandes. Aquests horts són:

- *El Campet* (1603), o *L'Hort Gran*, i
- *L'Hort Nou* (1519), o *El Segon Hort* (cita de l'Arxiduc), dit també *l'Hort del Noviciat*, més petit que el Campet.

Dins el Campet hi ha:

- *La Casa de la Bèstia* (1537), o *La Casa del Matxo*, estable de la bístia que tenia el monestir per als treballs de l'hort.
- *La Casa dels Porcs* (1647), o *La Casa dels Tocinos* (1742), o, més vulgament, *Sa Soll*.
- *Ses Puntes*, en un costat del Campet, zona porticada, formada per arcs ogivals,
- *El Galliner (sic)* (1544),
- *Les Secretes*, o *Les Necessàries* (1673), eufemisme amb què designaven els excusats, i
- *El Muntant* (1591), topònim d'identificació dubtosa. [«MUNTANT. 7. Canó que s'adapta a un forat que té a la part baixa el safareig de la tafona, i que puja per fora del safareig per tal de mantenir el suc d'aquest a un mateix nivell sense que l'oli se'n vagi Mall.» (DCVB)]. S'anomena el *muntant* el lloc per on entrava al monestir l'aigua de la Síquia de la Ciutat; venia en pendent des de la plaça de la Palla, i per mitjà d'un sífó la feien pujar fins a l'alçada de la canaleta de l'hort; queden restes de la instal·lació.

Dins l'hort del noviciat s'hi troba

- *El Pou de l'Hort Nou* (1544).
- Resta documentat un altre pou,
- *El Pou de Sant Jeroni* (1594). Potser aquest topònim es refereixi al mateix pou de l'Hort Nou, o a la sínia que hi ha en el Campet, que podria haver estat un simple pou abans que li fessin un coll de sínia.